

پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
ماه‌نامه علمی - پژوهشی، سال هجدهم، شماره هشتم، آبان ۱۳۹۷، ۷۵-۹۶

نقد «برنامه آموزش آواشناسی» در مقطع کارشناسی رشته زبان روسی در ایران ضرورت‌ها، مشکلات، و راه‌کارها

سعیده دست‌آموز*

مهسا رسولی**

چکیده

در مقاله حاضر، برنامه آموزش درس آواشناسی در مقطع کارشناسی رشته زبان روسی مورد بررسی قرار گرفته است. هدف از این پژوهش بررسی ضرورت‌ها، ریشه‌یابی مشکلات، و ارائه راه‌کار برای رفع آن‌هاست. سؤال اصلی این است که ضرورت‌های آموزشی در حوزه آواشناسی زبان روسی کدام‌اند؟ آیا به این ضرورت‌ها در برنامه آموزشی دانشجویان مقطع کارشناسی توجه شده است؟ دانشجویان با چه چالش‌هایی روبه‌رو هستند؟ در این جستار ابتدا از طریق شیوه تحقیق کتاب‌خانه‌ای به بررسی ماهیت مبحث آواشناسی و ضرورت‌های پرداختیم که باید در تدریس این مقوله مورد توجه قرار گیرند. سپس پژوهش میدانی را بین ۱۴۰ دانشجوی مقطع کارشناسی زبان روسی انجام دادیم. نتایج نشان می‌دهد دانشجویان در بسیاری از مقوله‌های آواشناسی که تأثیر مستقیم روی گفتار آن‌ها دارد، دچار ضعف هستند. پیش‌نیادهای برای بهینه‌سازی برنامه آموزش آواشناسی با هدف توان‌مندسازی دانشجویان ارائه شده است.

کلیدواژه‌ها: آموزش زبان روسی به‌عنوان زبان خارجی، آواشناسی، ضرورت‌های آموزشی، برنامه آموزشی، نقد و بررسی.

* استادیار زبان روسی، دانشگاه الزهرا (نویسنده مسئول)، s.dastamooz@alzahra.ac.ir

** کارشناسی ارشد آموزش زبان روسی، دانشگاه تهران، mahsa.rasouli.sam@ut.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۰۶/۰۲، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۰۸/۰۱

۱. مقدمه

زبان روسی معاصر در میان زبان‌های اسلاو از بیش‌ترین گویندگان برخوردار است. محبوبیت این زبان در دنیای امروز در اکثر زمینه‌ها در حال افزایش است. در سال‌های اخیر به‌واسطه افزایش روابط سیاسی، فرهنگی، و اجتماعی بین ایران و روسیه تعداد علاقه‌مندان به یادگیری زبان روسی در ایران افزایش یافته است. زبان روسی دارای سیستم پیچیده‌ای است که اجزای آن ارتباط مستقیم و تنگاتنگی با یک‌دیگر دارند. اجزای آن که شامل سیستم آواشناسی، ترکیب واژگان، و ساختار دستوری است، هر کدام به‌تنهایی شامل زیرمجموعه‌هایی است. آواشناسی بخشی از علم مربوط به زبان است که در آن ابزارهای آوایی مورد بررسی قرار می‌گیرند که انسان در هنگام برقراری ارتباط از آن‌ها استفاده می‌کند. ابزارهایی نظیر آواها، هجاها، تکیه، و آهنگ جملات. در واقع آواشناسی یا فونتیک همان گفتار شفاهی است (Максимов 2009: 3).

از سوی دیگر، زمانی که آواشناسی در حوزه آموزش زبان روسی به‌منزله زبان خارجی مطرح می‌شود باید به مسائل دیگری نیز اهمیت داد که ممکن است در فرایند آموزش ایجاد اشکال کنند. به عقیده سیدمحمد ضیا حسینی زبان اول یا زبان مادری زبان‌آموز به‌منزله دانش موجود در ذهن وی می‌تواند یادگیری زبان دوم را تسریع یا در روند آن مزاحمت ایجاد کند (ضیا حسینی ۱۳۸۵: ۱۷). به اعتقاد بسیاری از زبان‌شناسان یکی از نکاتی که باید قبل از شروع آموزش زبان خارجی مدنظر قرار داد، مقایسه ساختاری زبان مادری و زبان جدید است (Карнев 2010: 234). زبان‌آموز با نکته‌هایی که تفاوت آشکار با معادل‌های خود در زبان مادری وی دارد، مشکل نخواهد داشت، بلکه در نکته‌های زبانی و فرهنگی که ظاهراً با معادل‌های خود در زبان مادری وی شبیه‌اند و احتمالاً در برخی موارد دارای معنی و کاربرد یک‌سان و در برخی موارد دیگر متفاوت‌اند، بیش‌ترین مشکل یادگیری را خواهد داشت. زیرا زبان‌آموز برپایه موارد مشابه به تعمیم می‌رسد و در آن‌جا که تفاوت وجود دارد مرتکب تعمیم افراطی می‌شود، یا این‌که چون تفاوت‌های ظریف به‌سادگی قابل مشاهده نیستند، زبان‌آموز در شناسایی این تفاوت‌ها غفلت می‌کند (ibid.: 25). این مسئله در حوزه آواشناسی روسی هم نمود پیدا می‌کند. چراکه میان حروف روسی و فارسی شباهت بسیار زیادی وجود دارد، ولی ماهیت آواشناختی آن‌ها در بسیاری از موارد متفاوت است. مقاله حاضر، که نتیجه یک مطالعه نظری و عملی است، بر آن است تا بتواند به این سؤالات پاسخ دهد: دانشجویان زبان روسی که در مقطع کارشناسی رشته زبان روسی برای

نقد «برنامه آموزش آواشناسی» در مقطع کارشناسی رشته زبان ... ۷۷

نخستین بار با آواها و اصوات این زبان آشنا می‌شود، با چه مشکلات و چالش‌هایی روبه‌رو هستند؟ آیا برنامه‌های آموزشی که برای دانشجویان مقطع کارشناسی تنظیم شده پاسخ‌گوی نیازهای آن‌ها هستند؟ چه راه‌کارهایی برای حل این مشکلات می‌توان ارائه داد؟

با این فرضیه که یکی از دلایل اشتباهات آواشناختی دانشجویان رشته زبان روسی عدم توجه کافی به مبحث مهم آواشناسی در برنامه‌های آموزشی موجود در گرایش‌های مختلف این رشته است در این مقاله سعی بر آن داریم تا ضرورت‌هایی که باید در آموزش آواشناسی مورد توجه قرار گیرند را مشخص کنیم و پیش‌نهادهای در زمینه اصلاح برنامه آموزشی ارائه دهیم. بدیهی است که نتایج حاصل از این پژوهش می‌تواند نقش مهمی در بهبود گفتار شفاهی دانشجویان و برطرف‌شدن اشتباهات آواشناختی آن‌ها داشته باشد و فرایند آموزش در این حوزه را ارتقا دهد.

۲. پیشینه پژوهش

در گذشته‌های دور به دلیل مهجور ماندن پژوهش‌های ملموس آواشناسی، در دستورهایی که برای آموزش زبان لاتین آن قرون نوشته می‌شد، توجهی به آواشناسی نمی‌شد. این بی‌توجهی را به این علت می‌دانستند که زبان لاتینی در هر جایی با لهجه همان‌جا تلفظ می‌شد. غربیان تنها از قرن نوزدهم به آواشناسی بها دادند. این درحالی است که آواشناسی در هند و کشورهای اسلامی به دلیل اهمیتی که به تجوید و درست خواندن متون مذهبی می‌دادند، ریشه‌دارتر است (بنگرید به سمائی ۱۳۸۸). به اعتقاد بسیاری از زبان‌شناسان، آواشناسی یکی از حوزه‌های مطالعاتی پایه در زبان‌شناسی محسوب می‌شود و با واج‌شناسی که به بررسی نظام آوایی زبان‌ها می‌پردازد ارتباط نزدیک دارد. علاوه بر این، آواشناسی در دیگر حوزه‌های زبان‌شناسی مانند زبان‌شناسی تاریخی، گویش‌شناسی، زبان‌شناسی رایانشی، و زبان‌شناسی کاربردی نیز اهمیت پیدا می‌کند. علی‌الخصوص در زبان‌شناسی کاربردی که در آن از آواشناسی برای آموزش تلفظ زبان مادری و زبان دوم یا زبان خارجی استفاده می‌شود (مدرسی قوامی ۱۳۹۰: ۵). همین مسئله موجب می‌شود تا در بین رشته‌های گوناگون زبان‌شناسی آواشناسی بیش از همه جنبه تجربی پیدا کند، زیرا زمینه کار آن مطالعه و توصیف صداها و زبان است، یعنی پدیده‌هایی که وجود خارجی محسوس دارند (مدرسی ۱۳۸۵: ۱). البته علی‌محمد حق‌شناس معتقد است به دلیل ملاحظات روش‌شناسی نمی‌توان آواشناسی را جزئی از زبان‌شناسی محسوب کرد، چراکه زبان‌شناسی یک پدیده

ذهنی و مجرد است، حال آن‌که موضوع آواشناسی پدیده‌ای مادی است و ملموس (حق شناس ۱۳۷۸: ۱۳). با وجود این، زبان‌شناسی کاربردی ناگزیر به استفاده از دستاوردهای حوزه آواشناسی حداقل با هدف آموزش زبان به‌منزله زبان خارجی است. آواشناسی حوزه‌های مطالعاتی متفاوتی دارد. بسیاری از پژوهش‌گران حوزه آواشناسی از سه دیدگاه کاملاً متمایز به بررسی و مطالعه آواهای زبان پرداخته‌اند که عبارت‌اند از آواشناسی تولیدی (Фонетика артикуляции)، که به بررسی و مطالعه آن دسته از حرکات و فعالیت‌های دستگاه گفتار می‌پردازد و به پدیدآمدن صداها و زبان منجر می‌شود؛ آواشناسی صوت‌شناختی (آکوستیکی) (Фонетика акустически)، که چگونگی پیدایش امواج صوتی، صفات فیزیکی آن‌ها، و نحوه انتقال آن‌ها از منبع تولیدکننده (دستگاه گفتار) به منبع گیرنده (گوش) را بررسی می‌کند و آواشناسی شنیداری (Фонетика аудитории)، که به بررسی و مطالعه آن دسته از فعالیت‌های دستگاه شنوایی می‌پردازد، به دریافت و درک صداها و زبان منجر می‌شوند (ثمره ۱۳۷۸: ۲؛ مدرسی قوامی ۱۳۹۰: ۲؛ هایمن ۱۳۶۸؛ نوربخش ۱۳۹۲؛ و غیره).

در سال‌های اخیر مطالعات گوناگونی در حوزه گفتار زبان روسی و اشتباهات دانشجویان در این حوزه صورت گرفته است که از آن‌ها می‌توان به (مدائنی اول ۱۳۸۳؛ غلامی ۱۳۸۴؛ ولی‌پور ۱۳۸۴؛ ولی‌پور ۱۳۸۵؛ ولی‌پور ۱۳۹۳؛ محمدی و داد ۱۳۸۹؛ بهارلو و محمودیان ۱۳۹۴) اشاره کرد.

مدائنی اول در مقاله‌ای با عنوان «تداخل زبان مادری در گفتار روسی دانشجویان ایرانی» اشتباهات آواشناسی زبان‌آموزان را، که ناشی از تداخل زبان مادری در گفتار روسی دانشجویان ایرانی است، از جنبه‌های گوناگون بررسی کرده و بیش‌تر تداخل لغوی و معنایی حروف اضافه را مورد نظر قرار داده و بر این عقیده است که این تداخل در اکثر موارد به صورت پنهان روی می‌دهند (مدائنی اول ۱۳۸۳).

غلامی در مقاله‌ای با عنوان «راجع به برخی اشتباهات مرسوم زبان‌آموزان ایرانی در گفتار روسی» بررسی این اشتباهات را برای متخصصان و هم‌چنین استادان حائز اهمیت دانسته‌اند؛ چراکه به انتخاب کتاب آموزشی صحیح، راه‌کارهای درست تدریس، و هم‌چنین پیش‌گیری از آن اشتباهات کمک می‌کند. ایشان در این مقاله اشتباهات آواشناسی زبان‌آموز را حاصل نادیده گرفتن تغییرات آوایی و تغییرات تکیه در حالت‌های مختلف یک اسم ارزیابی کرده‌اند. ایشان نیز به تداخل زبان مادری و زبان روسی به‌منزله یکی از علل اشتباهات رایج زبان‌آموزان اشاره کرده‌اند (غلامی ۱۳۸۴).

نقد «برنامه آموزش آواشناسی» در مقطع کارشناسی رشته زبان ... ۷۹

ولی‌پور در مقالات خود «ویژگی‌های واج از دیدگاه مکاتب واج‌شناسی مسکو و سن پیترزبورگ و مقایسه اجمالی با مطالب موجود در فارسی» (ولی‌پور ۱۳۸۴)، «رده‌بندی خصوصیات اصوات زبان روسی و توصیف حیطه‌های کاربردی آن» (ولی‌پور ۱۳۸۵)، «ویژگی‌های صوت‌شناختی و تولیدی اصوات روسی» (همان)، بیش‌تر به بررسی تئوریک علم آواشناسی روسی پرداخته و در پاره‌ای از موارد مقایسه‌ای اجمالی با زبان فارسی انجام داده است. ولی‌پور با تکیه بر معیارهای مکتب واج‌شناسی مسکو کتابی با عنوان *آواشناسی زبان روسی* (ولی‌پور ۱۳۹۳) به زبان فارسی تألیف کرده که به‌نوبه خود اولین کتاب تخصصی درباره آواشناسی زبان روسی در ایران است.

محمدی و داد در مقاله‌ای با عنوان «تکیه در واژه‌های روسی و فارسی و تداخل آن‌ها از منظر زبان‌آموزان فارسی‌زبان» (محمدی و داد ۱۳۸۹)، به بررسی تکیه در زبان فارسی و روسی پرداخته‌اند و پیش‌نهادهایی برای جلوگیری از اشتباهات روسی‌آموزان فارسی‌زبان ارائه داده‌اند. ایشان در این مقاله به اهمیت تکیه واژه‌ها در معناشناسی و منظورشناسی کلام روسی در سطح واژه، جمله، و متن تأکید کرده‌اند و خاطر نشان ساخته‌اند که جایگاه تکیه در زبان فارسی عمدتاً در هجای پایانی واژه و در زبان روسی متغیر است.

بهارلو و محمودیان در مقاله‌ای با عنوان «بررسی تطبیقی هجا و ساخت‌های هجایی معمول در زبان‌های روسی و فارسی» (بهارلو و محمودیان ۱۳۹۴) به بررسی مقایسه‌ای ساخت‌های هجایی پرکاربرد معمول در زبان‌های روسی و فارسی پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که زبان روسی از تنوع هجایی بیش‌تری برخوردار است و یکی از مهم‌ترین تفاوت‌های بین زبان فارسی و روسی وجود خوشه‌های هم‌خوانی سنگین در آغاز کلمات و هجاها، و بسامد بالای کلمات چندهجایی در زبان روسی است. بنابراین، مشکلات دانشجویان ایرانی در تلفظ و بیان صحیح کلمات روسی تاحدی در تداخل ساخت هجایی زبان مادری آن‌ها (زبان فارسی) با زبان روسی و تفاوت‌های ساخت هجایی این دو زبان ریشه دارد. به اعتقاد ایشان یکی از نخستین مواردی که باید به زبان‌آموزان آموزش داده شود و برای آن‌ها تشریح گردد تفاوت‌های هجایی زبان مادری و زبان دوم است.

بررسی‌ها نشان دادند که بیش‌تر پژوهش‌های انجام‌گرفته در حوزه آواشناسی زبان روسی جنبه تئوری داشته‌اند و با روش تحقیق توصیفی و کتاب‌خانه‌ای صورت گرفته‌اند. در پژوهش حاضر، سعی بر آن است تا در ابتدا ضرورت‌های آموزش آواشناسی در مقطع کارشناسی رشته زبان روسی مشخص شود؛ سپس با به‌کارگیری روش تحقیق میدانی و

انجام مشاهدات مستقیم، مشکلات اصلی دانشجویان ایرانی در حوزه آشناسی زبان روسی شناسایی شود و راه‌کارهای عملی برای حل این مشکلات ارائه شود.

۳. بحث و بررسی

برای بررسی برنامه‌های آموزش آشناسی در مقطع کارشناسی رشته زبان روسی و تعیین ضرورت‌ها باید مشخص کنیم کدام یک از حوزه‌های این علم باید در آموزش زبان روسی به مثابه زبان خارجی مدنظر قرار گیرند. در ابتدا، دانشجویان باید با تعریف علم آشناسی آشنا شوند. به اعتقاد لکان، زبان‌شناس روس، و همکارانش آشناسی (Фонетика) علمی است که به مطالعه جنبه صوتی زبان می‌پردازد. علمی است که آواها و قواعد تبدیل آن‌ها به یکدیگر، تکیه کلمات (Ударение)، آهنگ جملات، و چگونگی تقسیم جریان صوتی (Звуковой поток) به هجا و واحدهای بزرگ‌تر را مورد بررسی قرار می‌دهد (Лекант и др., 2007:82).

بدیهی است که یکی از ارکان مهم در آموزش زبان آموزش گفتار است. گفتار زنجیره‌ای از اصوات است که به وسیله ابزارهای آشناسختی از قبیل عبارت (фраза)، ریتم (Речевой такт)، کلمات آشناسختی (Фонетическое слово)، هجا (Слог)، و صوت (звук) به واحدهایی کوچک‌تر تقسیم می‌شود. عبارت بخشی از گفتار است که با یک آهنگ کلام خاص به هم مرتبط شده و دارای تکیه است و در فرایند گفتار بین دو مکث قرار می‌گیرد و به مفهومی تمام‌شده اشاره دارد. در هر عبارت می‌توان ریتم‌هایی متمایز کرد. ریتم‌های گفتار هم دارای آهنگ و تکیه هستند، ولی لزوماً بین آن‌ها مکث وجود ندارد و اگر هم مکثی باشد، خیلی کوتاه‌تر از مکث بین عبارت‌هاست. تقسیم جریان صوتی به عبارت و ریتم به مفهوم و معنایی که گوینده مدنظر دارد وابسته است. باید در نظر داشت که هر ریتمی که از بیش از یک کلمه تشکیل شده از لحاظ نحوی و معنایی یک واحد کامل است (Лекант и др. 2007: 85).

زبان‌آموزان باید بدانند که هر واحد ریتمی به یک یا چند کلمه آشناسختی قابل تفکیک است. منظور از کلمات آشناسختی بخشی از زنجیره گفتار است که با یک تکیه کلامی (словесное ударение) خوانده می‌شوند. هر کلمه آشناسختی ممکن است از یک یا چند کلمه معمولی تشکیل شده باشد. هر کدام از بخش‌های خطی جریان صوتی یک واحد زنجیری (сегментическая единица) محسوب می‌شوند. کوچک‌ترین واحد زنجیری

صوت است. سایر واحدهای زنجیری از واحدهایی کوچک‌تر از خود تشکیل می‌شوند: هجا از اصوات، کلمه آواشناختی از هجاها، ریتم گفتاری از کلمات، و عبارت از ریتم‌ها تشکیل می‌شود. واحدهای زنجیری بزرگ‌تر به وسیله واحدهای زبرزنجیری (суперсегментные единицы) یا عروضی (просодический) ساخته می‌شوند که بر روی این واحدهای زنجیری قرار می‌گیرند. مثلاً، هجاسازبودن (слоговость) یا نبودن اصوات، تکیه، و آهنگ کلام از واحدهای زبرزنجیری هستند (همان: ۸۶). آموزش این موارد به زبان‌آموزان در خواندن و درک مفهوم متن کمک می‌کند. علاوه بر آن باعث تقویت مهارت شنیداری در زبان‌آموز زبان خارجی می‌شود.

همان‌طور که می‌دانیم، اصوات در هنگام بازدم تولید می‌شوند. زمانی که شش‌ها فشرده می‌شوند، هوا از آن‌ها خارج می‌شود. این هوا اصلی‌ترین بخش ایجاد صداست و از حنجره، که تارهای صوتی در آن قرار دارد، عبور می‌کند. اگر تارهای صوتی منقبض باشند، جریان هوا باعث لرزش آن‌ها می‌شود که در نتیجه آن صدا تولید می‌شود. این صدا همان تن (тон) یا لحن است. وجود تن برای تلفظ واژه‌ها و هم‌خوان‌های واکه‌دار لازم است. زبان‌آموز باید بداند که در هنگام تولید هم‌خوان‌های بی‌واک تارهای صوتی در حالت عادی قرار دارند و دچار لرزش نمی‌شوند. برای تولید هم‌خوان‌ها هوای عبوری از حنجره باید از مانعی، که در دهان با آن مواجه می‌شود عبور کند. برای ایجاد حروفی مانند [b]، [p]، [t]، و [k] اندام‌های گفتاری واحد یک شکاف به هم نزدیک می‌شوند و برای ایجاد حروفی مثل [m]، [n]، و [ŋ] بخشی از اندام‌های گفتاری کاملاً به هم می‌چسبند (Богрянцева и др. 2011:101).

این درحالی است که هنگام تولید واژه‌ها مانعی در حفره دهانی وجود ندارد و زبان برای ایجاد هرکدام از واژه‌ها حرکت خاصی انجام می‌دهد. ولی پور در کتاب *آواشناسی زبان روسی* از اصطلاح پس‌و پیش‌بودن زبان یا افزایش‌تگی زبان استفاده کرده است (ولی پور ۱۳۹۳: ۴۱). به دلیل مشابهت زیادی که بین آواهای روسی و فارسی وجود دارد، یادگیری تلفظ صحیح آن‌ها برای دانشجویان ایرانی دشوار نیست. البته باید به کیفیت تلفظ آواها توجه خاص شود. زبان‌آموز باید بر روی گفتار خود تمرکز کند و دقت لازم را در هنگام تولید اصوات زبان جدید داشته باشد.

مسئله مهم دیگر که باید در آموزش آواشناسی زبان روسی به‌منزله زبان خارجی مورد توجه قرار گیرد رابطه میان تکیه در زبان روسی و کیفیت تلفظ واژه‌هاست. هرکدام از واژه‌ها اگر تحت تکیه قرار نگرفته باشند، با کیفیت متفاوتی تولید می‌شوند که به مجموعه‌ای از عوامل بستگی دارد: ۱. جایگاه واژه در مورد هجایی که تکیه روی آن قرار

دارد، ۲. قرار گرفتن واکه در اول کلمه، و ۳. نرمی یا سختی هم‌خوانی که قبل از واکه قرار گرفته است (Богрянцева и др. 2011: 112).

اما خود تکیه نیز از مسائل مهم و مشکل‌ساز آواشناسی زبان روسی است. دست‌نویسان و زبان‌شناسان روسی در توصیف‌های نسبتاً همانندی ویژگی‌های تکیه در زبان روسی را بیان می‌کنند. از دیدگاه روزنتال، تلفظ شدیدتر و تفکیک هجایی از واژه که موجب انسجام آوایی آن واژه است «تکیه واژه» (Словесное ударение) نامیده می‌شود. تکیه واژه در زبان روسی می‌تواند بر روی هجاهای مختلف کلمات واقع شود. تکیه روسی از نظر امکان انتقال از یک هجا به هجای دیگر در شکل‌های دستوری کلمه متحرک است. گاهی کلمات نه یک تکیه، بلکه دو یا چند تکیه دارند. یکی از آن‌ها تکیه اصلی و بقیه تکیه فرعی هستند که در کلمات مرکب متشکل از دو یا چند بن یافت می‌شوند (Розенталь и др. 2010: 143).

براساس پژوهشی که محمدی و داد بر روی ویژگی‌های خاص تکیه در دو زبان فارسی و روسی انجام دادند، به این نتیجه رسیدند که به دلیل وجود ویژگی‌های خاص تکیه در دو زبان روسی و فارسی، فارسی‌زبانانی که به فراگیری زبان روسی مشغول‌اند براساس این محورها امکان خطا دارند: واژه‌های مشترک بین دو زبان روسی و فارسی و مشکل تداخل آن؛ واژه‌های به ظاهر یک‌سان؛ و متحرک‌بودن تکیه در زبان روسی. متحرک‌بودن از ویژگی‌های تکیه در زبان روسی است، درحالی‌که در زبان فارسی کلمات مشابهی که وجه تمایز معنایی‌شان تکیه باشد به ندرت یافت می‌شود، مثلاً کلمه ساکت چه به‌عنوان قید (او ساکت نشست) و چه به‌عنوان صفت (محلله ساکت) یک‌سان ادا می‌شود. به اعتقاد محمدی آن‌چه به صورت محوری، تکیه، و تکیه‌گذاری در واژه‌های روسی برای فارسی‌زبانان را دچار مشکل می‌کند عدم اطلاع نسبی از قوانین تکیه‌گذاری در زبان‌های مادری و روسی است (محمدی و داد ۱۳۸۹: ۱۶۰-۱۶۷).

مسئله دیگری که در حوزه آموزش آواشناسی روسی مطرح است به مقوله آهنگ کلام اختصاص دارد. آهنگ در ارتباط زبانی بین انسان‌ها و در انتقال اطلاعات زبانی نقش بسیار مهمی به عهده دارد و حذف آهنگ از گفتار موجب اختلال در عملکرد نظام زبان می‌شود (اسلامی ۱۳۸۴: ۸۹). از دیدگاه بلاشکاپکوا، آهنگ کلام به آن بخش از تغییرات زیر و بمی اطلاق می‌شود که در خدمت انتقال معنا و اطلاعات زبانی است و مسائل غیرزبانی موجود در زیر و بمی گفتار مانند اطلاعات مربوط به سن، جنس، و حالات روحی گوینده، و ... خارج از حوزه مطالعات آهنگی قرار می‌گیرد (Белашапкова 1989: 69).

در دایرةالمعارف زبان‌شناسی، آهنگ کلام این‌چنین تعریف شده است: «آهنگ کلام مهم‌ترین وسیله شکل‌گیری گفتار و مفهوم آن است. کارکرد آن در گفتار عبارت است از: تفکیک انواع کاربردی گفتار (پرسش، تعجب، خبر)، تفکیک بخش‌های گفتار براساس اهمیت آن‌ها، شکل‌دهی به گفتار به صورت یک واحد، علی‌رغم تفکیک آن به گروه‌ها و سیستم‌هایی که ریتم متفاوتی دارند، بیان احساسات مشخص (اعتماد، پشیمانی، شک، و غیره)، آشکارکردن مفاهیم درونی (подтекст) گفتار، توصیف‌گوینده، و موقعیت گفتاری (Ярцева 1990: 197). بنابراین، آهنگ کلام نیز باید به‌منزله یکی از مفاهیم کلیدی، که نقش تعیین‌کننده‌ای در انتقال گفتار و درک صحیح آن توسط مخاطب دارد، در آموزش آواشناسی به زبان‌آموزان خارجی موردتوجه قرار گیرد.

به‌گفته پالوخینا، بیش‌ترین اشتباهات آواشناختی زبان‌آموزان خارجی ناشی از شکل‌نگرفتن مبانی لازم از لحاظ طرز استفاده صحیح از اندام‌های گفتاری درحین تلفظ است. به‌گفته وی استاد زبان روسی به‌عنوان زبان خارجی باید دقت لازم را در مواردی از قبیل تغییر وضعیت اندام‌های گفتاری از حالت تلفظی هم‌خوان‌های سخت به حالت تلفظی هم‌خوان‌های نرم و برعکس داشته باشد و به نکاتی نظیر تغییر محل قرارگیری تکیه در کلمات و تلفظ پیوسته سیستم‌ها توجه داشته باشد (Полухина 1969: 40). ازسوی دیگر، به‌اعتقاد ماکسیم اف آهنگ جملات بیش‌تر از تکیه کلمات روی مفهوم گفتار تأثیر می‌گذارد. مقوله آهنگ جملات به‌قدری حساس است که برای فهماندن درست منظور خود و فهمیدن درست گفتار مخاطب خود ناگزیر به تسلط‌داشتن بر آن هستیم (Максимов 2009: 4).

براساس آنچه گفته شد، موارد ضروری که باید در برنامه آموزش آواشناسی به زبان‌آموزان خارجی موردتوجه قرار گیرند عبارت‌اند از:

۱. آشناکردن زبان‌آموزان با آواها و فرایند فیزیولوژیکی تولید آن‌ها، اصول خواندن و قوانین هم‌نشینی آواها (واک‌دارشدن، بی‌واک‌شدن)، و تغییرات آوایی درجهت ارتقای مهارت‌های گفتاری، شنیداری، خوانداری، و درنهایت نوشتاری؛

۲. آشناکردن زبان‌آموزان با واحدهای زنجیری زبان: هجا، کلمات آواشناختی، ریتم گفتاری، و عبارت؛

۳. آشناکردن زبان‌آموزان با واحدهای زبرزنجیری زبان از جمله تکیه کلمات و آهنگ جملات.

حال‌که نیازهای آموزشی در حوزه آواشناسی دسته‌بندی و تفکیک شد، نگاهی خواهیم داشت به برنامه آموزش این درس در مقطع کارشناسی رشته زبان روسی در ایران.

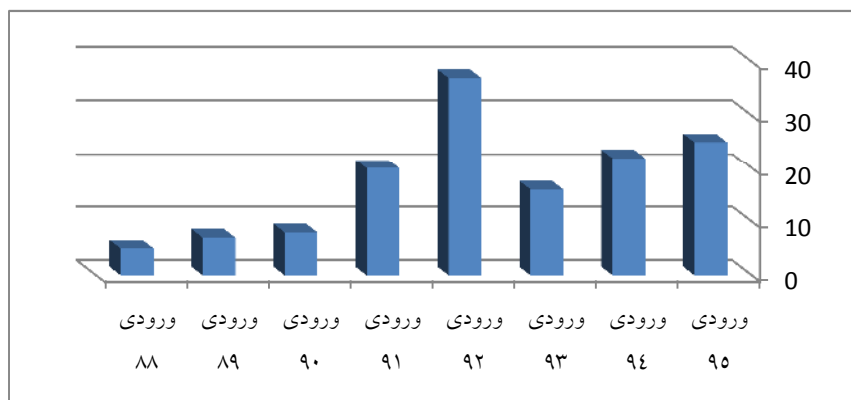
در برنامه آموزشی رشته زبان روسی در مقطع کارشناسی، برای مقوله آواشناسی فقط ۲ واحد و آن هم در زیرگروه دروس پیش‌دانشگاهی در نظر گرفته شده است. هدف این درس کسب توانایی دانشجویانی که زبان روسی نمی‌دانند برای ادامه تحصیل در دوره کارشناسی زبان روسی عنوان شده است. دانشجویان با گذراندن این درس با مواردی از قبیل حروف الفبا، حروف چاپی و نوشتاری، حروف هم‌خوان و واکه، حروف واک‌دار و بی‌واک، و جایگاه تکیه در زبان روسی آشنا می‌شوند و به‌طور مقدماتی مفهوم آهنگ جملات را درمی‌یابند. البته دو درس خواندن و درک مفهوم متن (۱) و (۲) هم در برنامه آموزشی وجود دارند که یکی از اهداف ذکر شده برای آن‌ها توجه به نحوه صحیح خواندن متن با رعایت قوانین آواشناختی است. باید دید در این دو درس بیش‌تر به جنبه درست خواندن و رعایت قوانین آواشناختی توجه می‌شود یا درک مفهوم متن!

در برنامه آموزشی گرایش مترجمی زبان روسی هیچ واحدی با عنوان آواشناسی وجود ندارد. این درحالی است که بسیاری از دانشجویان که وارد این رشته می‌شوند هیچ‌گونه آشنایی اولیه با حروف زبان روسی و سایر موارد مربوط به آواشناسی زبان روسی ندارند. البته در زیرمجموعه بعضی از دروس موارد مربوط به آواشناسی مطرح شده است: در درس زبان روسی مقدماتی یک، تنها در حد شناخت حروف، تلفظ صحیح آن‌ها، و تلفظ مشابه آن‌ها در زبان فارسی به مبحث آواشناسی پرداخته شده است. در شرح درس گفت‌وشنود و آزمایشگاه ۱، ۲، و ۳ مطالبی نظیر تمرین آواها، آهنگ جملات، و تکیه در سیلاب مطرح شده است. در درس زبان‌شناسی همگانی ۱ مطالب مرتبط با صوت‌شناسی مدنظر قرار گرفته است. در برنامه رشته زبان و ادبیات روسی دوره کارشناسی دانشگاه تهران، درسی با عنوان آواشناسی وجود ندارد. فقط در دوره مقدماتی زبان روسی، که شامل ۱۸ واحد است، مبحثی با عنوان ساختار آواشناسی روسی به چشم می‌خورد. در مبحث خواندن متون ساده و پیشرفته نیز رعایت قواعد آواشناختی روسی به‌هنگام خواندن متن توسط دانشجو لحاظ شده است. شایان ذکر است که در هیچ قسمتی از این سرفصل در مورد آهنگ جملات روسی صحبت نشده است. حتی در دوره مقدماتی زبان روسی نیز فقط به معرفی حروف صامت و مصوت، حروف واک‌دار و بی‌واک، و تکیه واژه توجه شده است.

در سایر برنامه‌های آموزشی نیز به‌طور خاص ساعت آموزشی برای مبحث آواشناسی در نظر گرفته نشده است و تنها در زیرمجموعه دروس و شرح دروس دوره مقدماتی، گفت‌وشنود و آزمایشگاه و دروس مربوط به خواندن توجه به قواعد آواشناختی مورد تأکید قرار گرفته است.^۱

بررسی برنامه‌های آموزشی مربوط به مقطع کارشناسی رشته زبان روسی در دانشگاه‌های ایران نشان می‌دهد که به آموزش این مقوله مهم به‌طور سازمان‌یافته و تخصصی پرداخته نمی‌شود و مبحثی که تأثیر مستقیم در ارتقای مهارت‌های چهارگانه زبان‌آموزان دارد در حاشیه قرار گرفته است. برای اثبات ضرورت آموزش سازمان‌یافته و اصولی مبحث آواشناسی در دوره کارشناسی رشته زبان روسی و نیز شناسایی مشکلات آواشناختی دانشجویان با برنامه‌های آموزشی موجود، اقدام به تهیه پرسش‌نامه کردیم. پس از طرح پرسش‌نامه، به‌طور تصادفی از دانشجویان و فارغ‌التحصیلان مقطع کارشناسی هفت دانشگاه مختلف (دانشگاه تهران، دانشگاه الزهرا (س)، دانشگاه شهید بهشتی، دانشگاه علامه طباطبائی، دانشگاه فردوسی مشهد، دانشگاه گیلان، و دانشگاه آزاد تهران) در سال‌های مختلف مشغول به تحصیل در این رشته بودند درخواست شد تا پرسش‌نامه را تکمیل کنند. جامعه آماری این پژوهش متشکل از ۱۴۰ دانشجو است. دانشجویان امکان انتخاب بیش از یک پاسخ را دارند. اعدادی که روی محور عمودی نمایش داده شده نشان‌دهنده تعداد افرادی است که هر گزینه را انتخاب کرده‌اند.

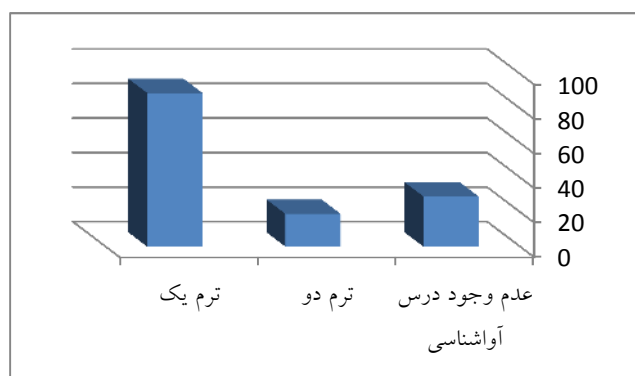
در این نظرسنجی در کلیه دانشگاه‌ها بیش‌ترین تعداد پرسش‌نامه‌ها را دانشجویان سال آخر مقطع کارشناسی رشته زبان روسی تکمیل کرده‌اند. پراکندگی جامعه آماری سال ورود آن‌ها به دوره کارشناسی رشته زبان روسی در نمودار ۱ نشان داده شده است:

نمودار ۱. پراکندگی جامعه آماری براساس سال ورود به دوره کارشناسی رشته زبان روسی

گرایش اکثر دانشجویانی که در این پژوهش با ما همکاری داشته‌اند زبان روسی یا زبان و ادبیات روسی بوده و تعداد دانشجویان گرایش مترجمی زبان روسی کم‌تر است.

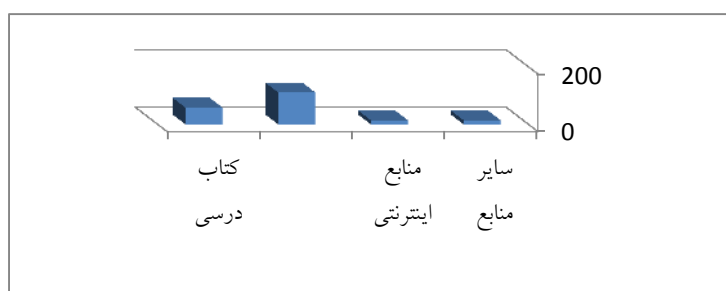
در پرسش سوم این نظرسنجی در مورد تعداد واحدهای درس آواشناسی در دانشگاه و ترم ارائه این درس سؤال شد. پس از تحلیل پاسخ‌ها مهم‌ترین نکته‌ای که به چشم می‌خورد عدم آشنایی تعداد قابل توجهی از دانشجویان با عنوان درس آواشناسی است. نمودار ۲ نشان می‌دهد که بیش از ۲۰ نفر با عنوان درس آواشناسی آشنایی ندارند:

نمودار ۲. درس آواشناسی در گرایش‌های مختلف مقطع کارشناسی رشته زبان روسی

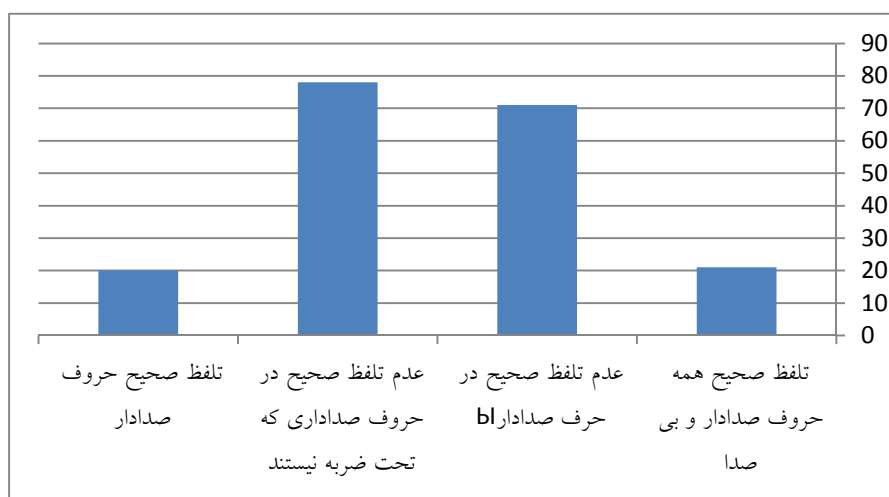
در صورت وجود این درس در برنامه‌های آموزشی نیز، همان‌گونه که در بخش بررسی برنامه‌های آموزشی به آن اشاره شد و بررسی پرسش‌نامه‌ها نیز آن را تأیید می‌کند، دانشجویان فقط در ترم‌های اولیه مقطع کارشناسی یا در دوره پیش‌دانشگاهی به‌طور جزئی با آواشناسی و مقوله‌های مربوط به آن آشنا می‌شوند.

سؤال دیگر پرسش‌نامه به منابع اختصاص دارد که دانشجویان از طریق آن‌ها با اصوات و آواهای روسی و تلفظ صحیح آن‌ها آشنا شدند. داده‌های به‌دست‌آمده در نمودار ۳ انعکاس یافته‌اند:

نمودار ۳. منابع یادگیری درس آواشناسی در مقطع کارشناسی

همان‌طور که در نمودار مشاهده می‌شود، اصلی‌ترین منبع یادگیری آواها آموزش مستقیم استاد است. ۷۹٪ دانشجویان از طریق آموزش مستقیم استاد با آواهای روسی آشنا می‌شوند. این مسئله ضرورت وجود برنامه آموزشی نظام‌مند در این حوزه را دوچندان می‌سازد. البته تعدادی از پاسخ‌دهندگان علاوه بر آموزش مستقیم استاد به منابع دیگر از قبیل منابع اینترنتی و کتاب درسی و غیره نیز اشاره کردند. برخی از دانشجویان و دانش‌آموختگان اذعان داشتند به دلیل عدم وجود درس آواشناسی، به صورت خودآموز با آن آشنا شدند و سعی کردند از طریق منابع اینترنتی، اطلاعات خود را در این زمینه تکمیل کنند. از دانشجویان درخواست شده بود که در صورت وجود سایر منابع آن‌ها را ذکر کنند. تعدادی به جزوهای استادان و گروهی نیز به فایل‌های صوتی تهیه‌شده از کشورهای روس‌زبان اشاره کردند. در سؤال بعدی پرسش‌نامه از دانشجویان خواسته شد که یادگیری خود در خصوص تلفظ حروف روسی را ارزیابی کنند. نتایج را در نمودار زیر مشاهده می‌کنیم:

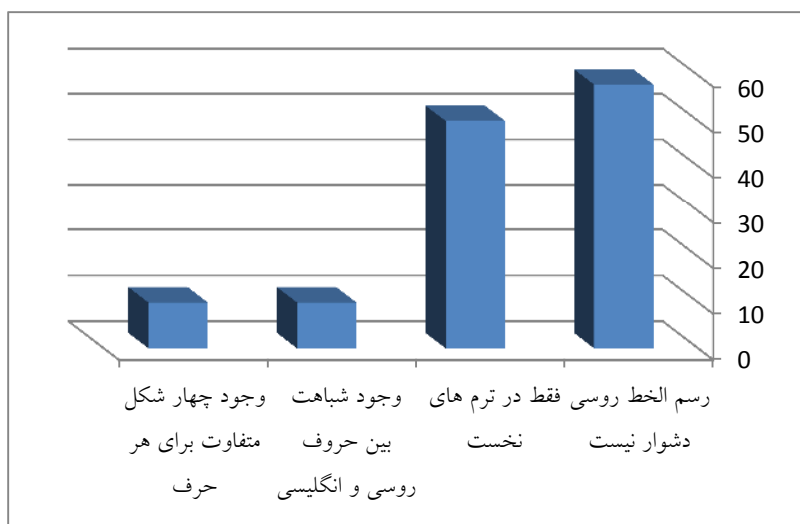

نمودار ۴. خودارزیابی دانشجویان در خصوص یادگیری تلفظ حروف روسی

نتایج حاکی از آن است که ۵۵٪ دانشجویان در تلفظ حروف صداداری اشکال دارند که تحت تکیه نیستند. ۵۰٪ دانشجویان در تلفظ مصوت **ы** با مشکل مواجه می‌شوند و برای ۱۴٪ دانشجویان تلفظ صحیح تمامی حروف صدادار مشکل است و تنها ۱۵٪ دانشجویان این تصور را دارند که تمامی حروف زبان روسی اعم از صدادار و بی صدا را درست تلفظ می‌کنند. دانشجویان رضایت چندانی از خود در زمینه تلفظ حروف روسی ندارند. شاید

عدم کسب دانش تخصصی در این حوزه علت ضعف دانشجویان باشد. بسیاری از این مشکلات با پرداختن تخصصی به مقوله آواشناسی قابل حل است. برای مثال مصوت BI در زبان فارسی وجود ندارد، ولی واجگاه این حرف صدادر بسیار نزدیک به واجگاه حرف «ع» در فارسی است با این تفاوت که «ع» در فارسی صامت است و هنگام خروج جریان هوا از دهان مانعی سر راه جریان هوا ایجاد می‌کند و این کار تلفظ را ساده‌تر می‌کند. در حالی که BI مصوت است و هنگام تلفظ آن نباید در سر راه جریان هوا مانعی ایجاد شود. آموزش‌های منسجم و نظام‌مند تولید فیزیولوژیکی اصوات می‌تواند گره از این مشکلات دانشجویان باز کند.

در پرسش بعدی از دانشجویان سؤال شد: آیا رسم‌الخط حروف روسی فرایند خواندن را دشوار می‌سازد؟ علت این دشواری چیست؟ نتایج را در نمودار زیر مشاهده کنید:

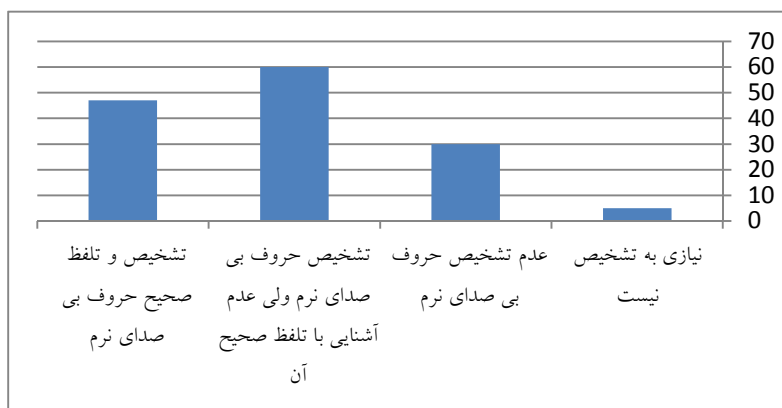

نمودار ۵. دشواری رسم‌الخط حروف روسی

تحلیل نمودار ۵ نشان می‌دهد که ۴۱٪ دانشجویان هیچ مشکلی با انواع متفاوت رسم‌الخط حروف روسی ندارند. ۳۵٪ دانشجویان فقط در ترم‌های نخست دچار مشکل می‌شوند و تنها علت اشتباه ۷٪ دانشجویان شباهت بین حروف روسی و انگلیسی است که تفاوت ظاهری ندارند، ولی صدای آن‌ها متفاوت است. ۷٪ دانشجویان هم به دلیل فرم‌های نوشتاری متفاوت دچار اشکال در خواندن می‌شوند. شاید این پرسش مطرح شود که ضرورت طرح این سؤال چیست؟ گفتنی است به دلیل فرم متفاوت حروف در شیوه نوشتار

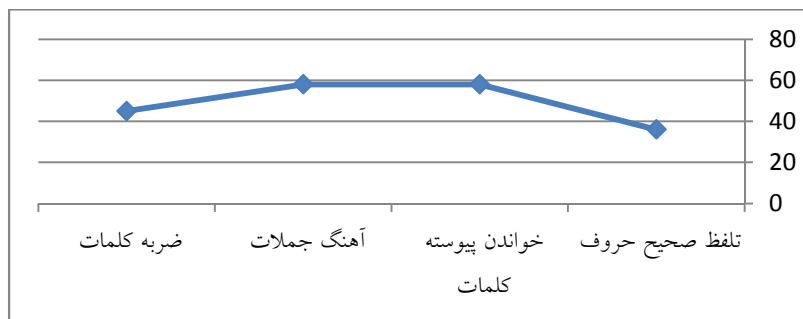
دستی و تایی و حتی تفاوت فرم نوشتار در حالت /یر/نیک برخی از حروف مشکلاتی برای دانشجویان در حین خواندن متن ایجاد می‌شود که از کیفیت خواندن آن‌ها می‌کاهد.

نمودار ۷ به تشخیص حروف بی‌صدای نرم مربوط می‌شود. دانستن تفاوت میان تلفظ حروف بی‌صدای نرم و سخت زبان روسی یکی دیگر از مقوله‌هایی است که باید در حوزه آواشناسی روسی و با هدف ارتقای کیفیت گفتار به دانشجویان ایرانی که زبان روسی می‌آموزند آموزش داده شوند. چراکه مقوله نرمی و سختی حروف در زبان فارسی وجود ندارد، ولی در زبان روسی حروف سخت و نرم به شیوه‌های متفاوتی تولید می‌شوند. برای مثال هنگام تلفظ حرف 'л' (ل نرم) نوک زبان به دندان‌های پایین نزدیک می‌شود، ولی هنگام تلفظ 'л' (ل سخت) نوک زبان با دندان‌های بالایی تماس دارد. به نمودار ۶ توجه کنید:

نمودار ۶. خودارزیابی دانشجویان از میزان تشخیص حروف بی‌صدای نرم

سی‌وسه درصد دانشجویان حروف بی‌صدای نرم را تشخیص می‌دهند و درست تلفظ می‌کنند. ۴۲٪ دانشجویان حروف بی‌صدای نرم را تشخیص می‌دهند، ولی آشنایی با نحوه تلفظ صحیح آن ندارند. ۲۱٪ دانشجویان توانایی تشخیص حروف بی‌صدای نرم را ندارند و ۳٪ دانشجویان تصور می‌کنند نیازی به تشخیص حروف بی‌صدای نرم نیست. خاطرنشان می‌شود تلفظ صدای (л) در زبان فارسی به تلفظ 'л' (ل نرم) نزدیک است و بنابراین تلفظ 'л' (ل سخت) باید به دانشجویان آموزش داده شود. این مسئله نقش مهم آموزش نظام‌مند تولید آواهای زبان روسی به دانشجویان مقطع کارشناسی را تبیین می‌کند. در ادامه، از دانشجویان نظرسنجی در خصوص میزان مشکلات آن‌ها در مباحث مربوط به آواشناسی انجام گرفت که نتایج آن در نمودار ۷ منعکس شده است:

نمودار ۷. مقایسه دشواری مباحث مربوط به آواشناسی برای دانشجویان

طبق نمودار ۷، ۳۲٪ دانشجویان در تکیه کلمات با دشواری روبه‌رو می‌شوند، برای ۴۱٪ دانشجویان آهنگ جملات مشکل‌ساز بوده است، ۴۱٪ در خواندن پیوسته کلمات و ۲۵٪ نیز در تلفظ صحیح حروف با مشکل مواجه‌اند. همان‌طور که مشاهده می‌کنیم، دانشجویان بیش‌ترین دشواری در حین خواندن را در رعایت پیوستگی در روان‌خوانی و نیز رعایت آهنگ جملات احساس می‌کنند. گفتنی است برخی از دانشجویان در بیش از یک مبحث دچار مشکل بودند که درصدهای به‌دست‌آمده گواه این مطلب هستند.

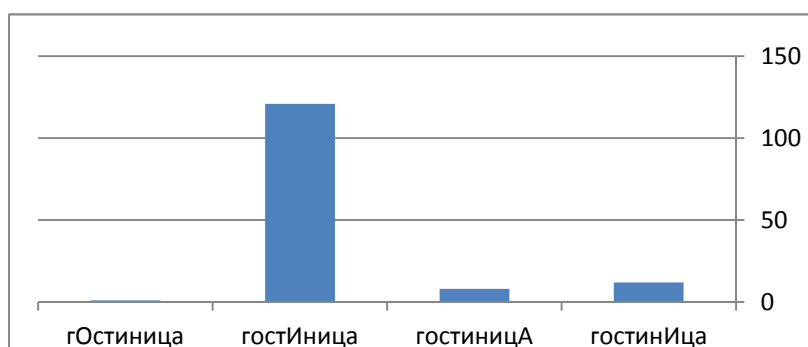
سؤال ۹ پرسش‌نامه درمورد رابطه بین تعداد هجای کلمات و میزان دشواری خواندن آن‌ها بود. بررسی پرسش‌نامه‌ها نشان داد که ۹۳٪ دانشجویان در خواندن کلماتی که بیش از پنج هجا دارند دچار مشکل می‌شوند و قادر به تلفظ صحیح و روان‌خوانی این کلمات نیستند.

سؤال ۱۰ پرسش‌نامه براساس تجربه تدریس درس آواشناسی مقدماتی زبان روسی طراحی شده بود. بررسی خطاهای امتحان پایان ترم دانشجویان ترم ۱ کارشناسی زبان روسی دانشگاه الزهرا (س) نشان داده بود که این دانشجویان تمایل دارند تکیه کلمات را روی هجای دوم قرار دهند. برای مثال، اشتباهات تلفظی نظیر *думАл به‌جای *дУмал، *родИна به‌جای *роДина، *понЯл به‌جای *поНял، *слушАю به‌جای *слушаю، و غیره. این مشکل در کلمات مشترک بین فارسی و روسی نیز نمود داشت، برای مثال، کلمه *адрес (آدرس) به‌جای *Адрес. در این سؤال پرسش‌نامه چهار کلمه انتخاب کردیم و از دانشجویان درخواست کردیم تا محل صحیح تکیه را مشخص کنند. تکیه کلمه انتخابی اول (гостиница) روی هجای دوم قرار دارد. بنابراین، انتظار می‌رفت که اکثر دانشجویان محل تکیه را درست تشخیص دهند. پاسخ‌ها نشان دادند ۸۶٪ دانشجویان کلمه *гостиница را

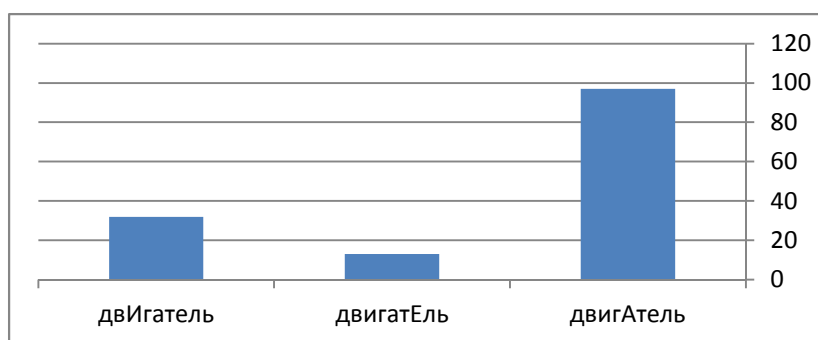
نقد «برنامه آموزش آواشناسی» در مقطع کارشناسی رشته زبان ... ۹۱

درست تلفظ می‌کنند و تکیه را روی هجای دوم قرار می‌دهند. حتی تحلیل پاسخ‌های نادرست نیز حاکی از ناچیز بودن درصد تمایل به قراردادن تکیه بر روی هجای اول است. نحوه قراردادن تکیه بر روی این کلمه و تعداد افرادی که از جامعه آماری ۱۴۰ نفری، تکیه را روی هجاهای مختلف این کلمه قرار داده‌اند در نمودار ۸ نشان شده است:

نمودار ۸. مقایسه میزان خطای دانشجویان در تلفظ کلمه **г о с т И н и ц а**

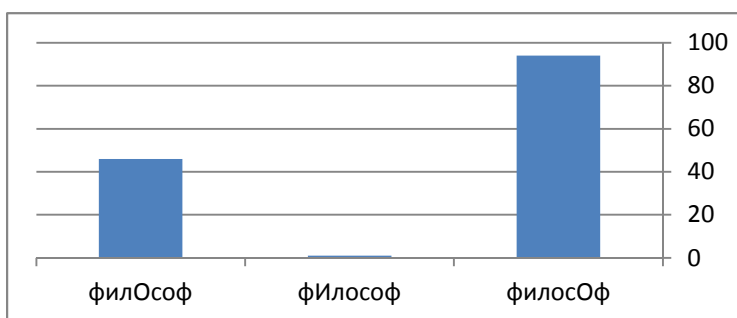
کلمه انتخابی دوم کلمه **двигатель** بود. بررسی پاسخ‌ها نشان داد که ۷۸٪ دانشجویان مکان تکیه را نادرست تشخیص دادند و تکیه را روی هجای دوم قرار دادند. درحالی‌که تکیه صحیح در این کلمه روی هجای اول قرار دارد تنها ۲۲٪ از ۱۴۰ نفر محل تکیه در این کلمه را درست تشخیص دادند، که در نمودار ۹ نشان داده شده است:

نمودار ۹. مقایسه میزان خطای دانشجویان در تلفظ کلمه **д в И г а т е л ь**

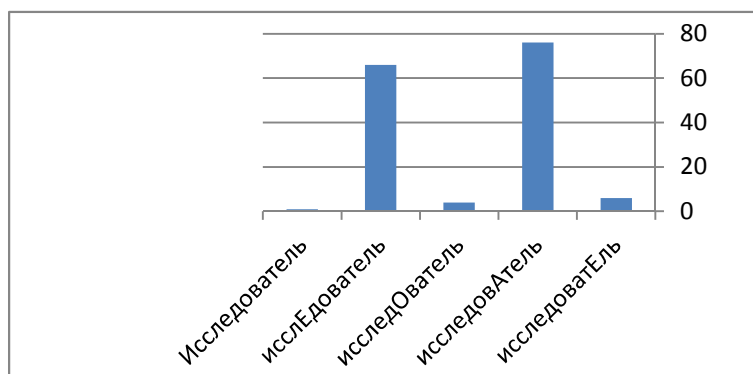
کلمه انتخابی بعدی کلمه **философ** بود. علت انتخاب این واژه وجود واژه «فیلسوف» در زبان فارسی است. اگر به نمودار ۱۰ دقت کنید، مشاهده می‌کنید با این که تکیه این کلمه

روی هجای دوم قرار دارد، ولی تحت تأثیر تلفظ فارسی این کلمه (وجود واکنه «و» در هجای آخر) حدود ۷۰٪ دانشجویان تکیه را روی «و» آخر گذاشته بودند. شاید به این دلیل که در زبان روسی تنها زمانی که تکیه روی حرف «و» قرار داشته باشد، آن را [o] تلفظ می‌کنیم. تنها ۳۲٪ دانشجویان محل تکیه را درست تعیین کرده بودند.

نمودار ۱۰. مقایسه میزان خطای دانشجویان در تلفظ کلمه философ

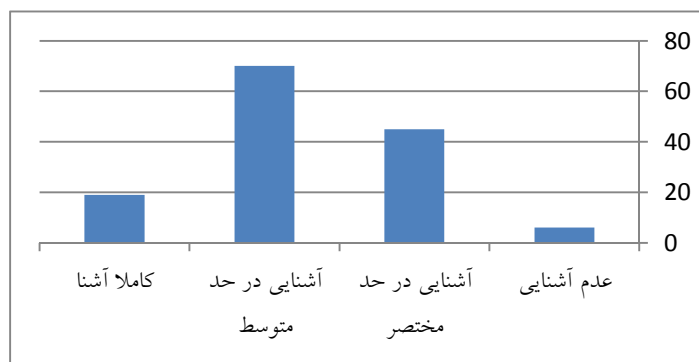
فرضیه تعمیم‌دادن تلفظ واژه‌ها با پس‌وندهای یک‌سان را مبنای انتخاب کلمه исследователь قرار دادیم. اولین واژه‌ای که دوره کارشناسی زبان روسی با پس‌وند -тель- فرا می‌گیرند اسم فاعل преподаватель به معنی استاد است. در این کلمه تکیه روی هجای قبل از پس‌وند قرار دارد. ولی تمامی کلماتی که از پس‌وند -тель- برخوردارند از این قانون پیروی نمی‌کنند. ۵۳٪ دانشجویان تکیه این کلمه را نادرست تشخیص داده بودند. نمودار ۱۱ نشان می‌دهد که بیش از ۸۰٪ این افراد که پاسخ نادرست داده بودند تکیه را روی هجای قبل از پس‌وند -тель- قرار داده بودند.

نمودار ۱۱. مقایسه میزان خطای دانشجویان در تلفظ کلمه исследователь

نقد «برنامه آموزش آواشناسی» در مقطع کارشناسی رشته زبان ... ۹۳

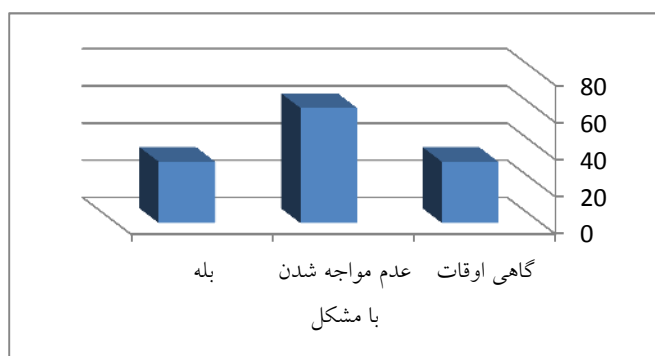
در سؤال یازدهم پرسشنامه میزان آشنایی دانشجویان با مقوله آهنگ کلام در زبان روسی را مورد پرسش قرار دادیم که در نمودار ۱۲ به تصویر کشیده شده است:

نمودار ۱۲. مقایسه میزان آشنایی دانشجویان با مقوله آهنگ کلام در زبان روسی

همانطور که در نمودار ۱۳ نشان داده شده، آشنایی اکثر دانشجویان با مقوله آهنگ کلام در زبان روسی به میزان متوسط است و فقط ۱۳٪ دانشجویان با این مقوله آشنایی کامل دارند و افرادی هم هستند که اصلاً با مقوله آهنگ کلام در زبان روسی آشنا نیستند.

سؤال ۱۲ پرسشنامه را به بررسی مهارت شنیداری در دانشجویان مقطع کارشناسی رشته زبان روسی اختصاص دادیم. گاهی اوقات فراگیران زبان خارجی قادر به درک شنیداری آواهای زبان نیستند، هرچند که این آواها را بشناسند و درست تلفظ کنند. پاسخها به سؤال «آیا در هنگام شنیدن اصوات روسی برای تشخیص آنها با مشکل مواجه می شوید؟» در نمودار ۱۳ مشاهده می شود:

نمودار ۱۳. مقایسه میزان خطای دانشجویان در تشخیص آواهای روسی

هرچند ۴۴٪ دانشجویان در این خصوص با مشکلی مواجه نیستند، ولی سایر افراد جامعه آماری ۱۴۰ نفری این پژوهش یا همیشه در شنیدار دچار مشکل‌اند یا گاهی اوقات این مسئله برای آن‌ها ایجاد مشکل می‌کند.

در آخر پرسش‌نامه از دانشجویان درخواست شد پیش‌نهادهای خود را در زمینه بهینه‌سازی آموزش مقوله آواشناسی روسی در دوره کارشناسی مطرح کنند. بیش‌تر دانشجویان تقاضا داشتند این مبحث در ترم‌های بالاتر دوره کارشناسی هم تدریس شود. دانشجویان درخواست داشتند که از منابع صوتی و فیلم‌های آموزشی برای تدریس استفاده شود. استادان هنگام قرائت دانشجویان دقت بیش‌تری به آن‌ها داشته باشند و آن‌ها را از اشتباهات آوایی‌شان آگاه کنند. متونی که برای دروسی نظیر خواندن ارائه می‌شوند به‌همراه فایل صوتی‌شان باشد. برخی از دانشجویان درخواست داشتند که درسی که در آن به مقوله‌های مختلف آواشناسی به‌طور تخصصی پرداخته شود به مقطع کارشناسی اضافه شود و نظراتی از این دست که نشان از وجود مشکلات آموزشی در این حوزه دارد.

۴. نتیجه‌گیری

جمع‌بندی اطلاعات حاصل از پرسش‌نامه‌ها و بررسی برنامه‌های آموزش آواشناسی زبان روسی موجود در دانشگاه‌های کشور و مقایسه آن‌ها با ضرورت‌های آموزشی که در این جستار به آن پرداختیم حاکی از وجود فاصله زیادی میان وضعیت مطلوب آموزش آواشناسی و وضعیت موجود است. هرچند دانشجویان زبان روسی در مقطع کارشناسی گرایش‌های مختلف این رشته با آواهای روسی، رسم‌الخط، و تلفظ حروف تاحدی آشنا هستند، درک عمیقی از فرایند فیزیولوژیکی تولید آواهای روسی ندارند. آشنایی دانشجویان با واحدهای زنجیری زبان نظیر هجا، کلمات آواشناختی، ریتم گفتاری، و عبارت محدود بوده و دانش آن‌ها در مورد مقوله‌های زیرزنجیری زبان از جمله تکیه کلمات و آهنگ جملات بسیار اندک است. شاید علت این است که در هیچ‌کدام از برنامه‌های آموزش زبان روسی در دانشگاه‌ها، به مبحث مهم آواشناسی که در گفتار روسی نقش کلیدی دارد و توانایی ارتباط زبان‌آموزان با روس‌زبانان را افزایش می‌دهد، به‌طور تخصصی و مبسوط پرداخته نشده است و این مبحث در حاشیه قرار گرفته است. مطالعه میدانی که بین ۱۴۰ نفر از دانشجویان دانشگاه‌های مختلف ایران در گرایش‌های مختلف رشته زبان روسی انجام گرفت، دلیلی دیگر بر این مدعاست. اکثر دانشجویان در بدو ورود به این رشته و در حد مقدماتی (تمرین رسم‌الخط و تلفظ حروف) با آواشناسی آشنا شده‌اند. اکثر آن‌ها با مقوله

تکیه کلمات یا آهنگ جملات آشنایی چندانی ندارند. از سوی دیگر، عواملی نظیر زبان مادری و کلمات مشابهی که بین زبان روسی و فارسی وجود دارد باعث بروز اشتباهات آواشناختی نظیر قراردادن تکیه نادرست روی کلمات می‌شود. پیش‌نهاد می‌شود درس آواشناسی به‌طور تخصصی در ترم‌های میانی مقطع کارشناسی رشته زبان روسی آموزش داده شود. بهتر است در برنامه درس آواشناسی زبان روسی به این مقوله‌ها توجه خاص شود:

ویژگی‌های تولیدی اصوات روسی؛ مهارت تشخیص و تلفظ صحیح هم‌خوان‌های سخت و نرم؛ تکیه و کارکردهای آن در زبان روسی؛ بررسی تأثیر تکیه بر تلفظ واژه‌هایی که تحت تکیه قرار ندارند؛ آشنایی با الگوهای آهنگ جملات در زبان روسی و کارکردهای آن‌ها؛ و توجه به تفاوت‌های آواشناختی بین زبان فارسی و روسی.

علاوه بر موارد ذکر شده، تحلیل گفتار شفاهی روسی با هدف ارتقای مهارت‌های آواشناختی می‌تواند تأثیر به‌سزایی در بهینه‌سازی آموزش آواشناسی در دوره کارشناسی زبان روسی داشته باشد. تحلیل آواشناختی متون کتبی مختلف نیز زمینه را برای رعایت قواعد آواشناختی در حین گفتار فراهم خواهد کرد. بدیهی است که تلفظ صحیح کلمات، رعایت قواعد آواشناسی، رعایت پیوستگی و روانی در گفتار و خواندن متون، آشنایی با الگوهای آهنگ جملات، و استفاده صحیح از این الگوها در حین خواندن یا گفتار نقش مهمی در افزایش اعتماد به نفس زبان‌آموزان ایرانی در هنگام برقراری ارتباط با روس‌زبانان ایفا خواهد کرد و بسیاری از مشکلات برقراری ارتباط و کاربرد زبان که دانشجویان با آن‌ها روبه‌رو هستند رفع خواهد شد.

پی‌نوشت‌ها

۱. منظور از برنامه آموزشی سرفصل‌هایی است که در دانشگاه‌های مختلف برای آموزش زبان روسی در گرایش‌های مختلف مورداستفاده قرار می‌گیرند.
۲. حروف بزرگ در کلمات نشان‌دهنده حرفی است که تکیه روی آن قرار دارد.

کتاب‌نامه

اسلامی، محرم (۱۳۸۴)، *واج‌شناسی، تحلیل نظام آهنگ زبان فارسی*، تهران: سمت.
بهارلو، هادی و سونیا محمودیان (۱۳۹۴)، «بررسی تطبیقی هجا و ساخت‌های هجایی معمول در زبان‌های روسی و فارسی»، *دوماه‌نامه جستارهای زبانی*، ش ۴ (پیاپی ۲۵).

۹۶ پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، سال هجدهم، شماره هشتم، آبان ۱۳۹۷

- ثمره، یدالله (۱۳۷۸)، *آواشناسی زبان فارسی، آواها، و ساخت آوایی هجا*، تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- حق‌شناس، علی محمد (۱۳۷۸)، *آواشناسی*، تهران: آگاه.
- سمائی، مهدی (۱۳۸۸)، *تاریخچه آواشناسی و سهم ایرانیان*، تهران: نشر مرکز.
- ضیا حسینی، محمد (۱۳۸۵)، *اصول و نظریه‌های آموزش زبان فارسی به غیرفارسی‌زبانان*، تهران: سخن.
- غلامی، حسین (۱۳۸۴) «اشتباهات رایج زبان‌آموزان ایرانی در یادگیری زبان روسی»، نشریه پژوهش زبان‌های خارجی، ش ۲۹.
- کارنف، و. آ. (۲۰۱۰)، «تفاوت‌های بینا فرهنگی در آموزش زبان روسی به خارجی‌ها»، مجله مشکلات آموزش زبان به دانشجویان خارجی، روسیه، وارونژ، ش ۱.
- محمدی، محمدرضا و معصومه داد (۱۳۸۹)، «تکیه در واژه‌های روسی و فارسی و تداخل آن‌ها از منظر زبان‌آموزان فارسی‌زبان»، فصل‌نامه پژوهش‌های زبان و ادبیات تطبیقی، ش ۳.
- مدائنی اول، علی (۲۰۰۵)، «تداخل زبان مادری در گفتار روسی دانشجویان ایرانی»، نشریه پژوهش زبان‌های خارجی، ش ۱۹.
- مدرسی قوامی، گلناز (۱۳۹۰)، *آواشناسی: بررسی علمی گفتار*، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی.
- مدرسی، فاطمه (۱۳۸۵)، *فرهنگ زبان‌شناسی، از واج تا جمله*، تهران: چاپار.
- نوربخش، ماندانا (۱۳۹۲)، *آواشناسی فیزیکی با استفاده از رایانه*، تهران: علم.
- ولی‌پور، علی‌رضا (۱۳۸۴)، «ویژگی‌های واج از دیدگاه مکاتب واج‌شناسی مسکو و سن پترزبورگ و مقایسه اجمالی با مطالب موجود در فارسی»، پژوهش زبان‌های خارجی، ش ۲۸.
- ولی‌پور، علی‌رضا (۱۳۸۵)، «رده‌بندی خصوصیات اصوات زبان روسی و حیطه‌های کاربردی آن»، پژوهش زبان‌های خارجی، ش ۳۱.
- ولی‌پور، علی‌رضا (۱۳۹۳)، *آواشناسی زبان روسی*، تهران: سمت.
- هایمن، لاری. ام. (۱۳۶۸)، *نظام آوایی زبان: نظریه و تحلیل*، ترجمه یدالله ثمره، تهران: نوبهار.

- Белошапкина, В. А. (1989), *современный русский язык: фонетика*, М.: Высшая школа.
- Богрянцева В.А. и другие (2011), *Русский язык: учебное пособие для старших классов школ гуманитарного профиля*, М.: Из. Московского университета.
- Лекант П. А., и др. (2007), *Современный русский язык*, М.: Из. Дрофа.
- Максимов, В. И. (2009), *Занимательная фонетика*, СПб.: Златоуст.
- Полухина, В. П. (1969), «Фонетический практикум», *русский язык за рубежом*, № 4.
- Розенталь, Д. Э. и др. (2010), *Современный русский язык*, М.: АЙРИС-пресс.
- Ярцева, В. Н. (1990), *Лингвистический Энциклопедический Словарь*, М.: Сов. Энциклопедия.